

ЛІНГВОПРАГМАТИКА ВЖИВАННЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ ІЗ КОРЕНЕМ *-хос(е)н-* У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ПРЕСІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (54)

УДК 811.161.2'282.2+81'422:070(477.87)

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2025.2\(54\).71-78](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2025.2(54).71-78)

Путрашик В. Лінгвопрагматика вживання діалектизмів із коренем *-хос(е)н-* у закарпатській пресі; кількість бібліографічних джерел – 24; мова українська.

Анотація. У статті виконано лінгвопрагматичний аналіз функціонування діалектного лексичного гнізда з коренем *-хос(е)н-* (*хосен*, *хісна*, *хоснувати*, *хосенний* тощо) у мовленні сучасної закарпатської преси. Актуальність дослідження зумовлена загальною тенденцією до демократизації вітчизняного медіадискурсу та переосмисленням ролі регіональних говірок, які трансформуються з індикаторів низького стилю в дієвий засіб комунікативного впливу. На матеріалі газет «Новини Закарпаття» та «Старий замок “Паланок”» (2010–2024 рр.) досліджено динаміку семантичних і стилістичних перетворень цієї запозиченої з угорської мови, але глибоко адаптованої лексики.

З'ясовано, що в досліджуваному корпусі діалектизми цієї групи функціонують переважно без графічного виділення (лапок, курсиву), що свідчить про їхню органічну інтеграцію в мовну свідомість населення регіону та статус норми місцевого узусу. Визначено, що прагматичний потенціал лексеми *хосен* виходить далеко за межі номінації утилітарних понять ('користь', 'вигода'). У публіцистичних текстах вона також виступає інструментом соціальної критики та оцінності, маркуючи позицію «здорового глузду громади» в опозиції до офіціозу чи декларативності влади.

Проаналізовано роль досліджуваних одиниць у стратегіях мовної гри (створення комічного ефекту через контраст «господарської» семантики й інтимного контексту) та евфемізації. Окрему увагу приділено гномічній функції діалектизму: виявлено, що в авторських колонках та інтерв'ю слово *хосен* часто вживається для формулювання життєвих кредо, порад та моральних настанов. Також простежено використання цієї лексики в дискурсі ідентичності, де вона слугує засобом легітимації регіонального мовного коду. Доведено, що в сучасному медіатексті діалектизм еволюціонує від засобу створення локального колориту до поліфункціонального інструменту реалізації авторської модальності й формування довіри читачської аудиторії.

Ключові слова: медіалінгвістика, регіональна преса, діалектизм, лінгвопрагматика, мовна гра, соціальна критика, закарпатський медіадискурс, *хосен*, *хоснувати*.

Формулювання проблеми. Сучасна регіональна преса функціонує в умовах жорсткої конкуренції за увагу читача. Щоб зберегти аудиторію, локальні медіа нерідко відмовляються від сухого офіціозу на користь наближення до споживача інформації. Одним із ключових інструментів цього процесу є мова, зокрема використання місцевих говіркових елементів.

Для закарпатського медіадискурсу тісна взаємодія літературного стандарту та діалектного субстрату є не винятком, а нормою. Проте якщо раніше діалектизми в газеті розглядали переважно як ознаку низької мовної культури або засіб створення гумористичного ефекту, то нині спостерігаємо якісно іншу тенденцію. Діалектна лексика проникає в заголовки, тексти інтерв'ю, аналітики, соціальної реклами, виконуючи складні прагматичні функції: від встановлення довірливого контакту до вираження соціальної критики та іронії.

У цьому контексті викликає інтерес доволі продуктивне лексичне гніздо з коренем *-хос(е)н-*. Це давно засвоєне запозичення з угорської мови стало невід'ємним атрибутом закарпатоукраїнської мовної автентики. Попри широке побутування лексем зі згаданим коренем, у науковій літературі вони описані переважно з позицій ареалогії та лексикографії. Натомість лінгвопрагматичний аспект – як саме і з якою метою журналісти використовують ці слова, трансформуючи значення від господарської користі до етичного поняття чи складника самоідентифікації, – залишається малодослідженим.

Аналіз досліджень. Загальнотеоретичним підґрунтям цієї розвідки є фундаментальні положення лінгвістичної прагматики, сформульовані Ф. Бацевичем, який визначає прагматику як науку про людський чинник у мові [Бацевич 2010, с. 45], зосереджуючись на вивченні відношення мовних знаків до тих, хто ними користується. Цей антропоцентричний підхід дозволяє розглядати діалектизми не як статичні лексичні одиниці, а як динамічний засіб реалізації комунікативних інтенцій автора.

Теоретико-методологічну базу статті становлять праці вітчизняних медіалінгвістів, які розглядають мову сучасних ЗМІ як динамічну систему з потужним прагматичним потенціалом. Л. Шевченко, зокрема, акцентує на здатності медіатексту формувати специфічну медіакартину світу, де мовні засоби стають інструментами інтерпретації дійсності [Шевченко 2025, с. 104]. Важливим є також ракурс Д. Сизонова, який серед іншого досліджує психолінгвістичні аспекти медіакомунікації, зокрема сугестивний потенціал лексики [Сизонов 2015, с. 58].

Важливою для розуміння статусу діалектизмів у сучасній пресі є концепція Т. Коць щодо нормативно-аксіологічного аспекту публіцистичного стилю. Дослідниця доводить, що еволюція мовної норми в медіа зумовлена зміною ціннісних орієнтирів суспільства, коли експресія та оцінка стають пріоритетними функціями мовлення [Коць 2019, с. 93]. У цьому ж руслі О. Стишов та М. Навальна розглядають активізацію розмовної та діалектної лексики як вияв загальної тенденції до демократи-

зації та лібералізації газетного мовлення [Стишов 2003, с. 128; Навальна 2011, с. 8].

Важливими для аналізу прагматики діалектизмів є також розвідки А. Худолія та І. Завальнюк, присвячені категоріям текстової модальності, яка дозволяє авторові текстів виявляти суб'єктивне ставлення до подій [Завальнюк 2009, с. 14], та соціально-психологічного впливу [Худолій 2004, с. 17].

Специфіку функціонування діалектизмів у регіональній пресі, їхню роль у створенні місцевого колориту та стилізації авторського мовлення проаналізовано в працях Т. Левченко, Н. Коваленка, М. Бігусяка, О. Пискач та ін. Водночас, як засвідчив наш попередній огляд стану проблеми [Путрашик 2025], попри значну увагу до стилістичних функцій діалектизмів, їхній лінгвопрагматичний потенціал як інструмента соціального впливу та ідентифікації залишається вивченим недостатньо. Узагальнення наукових розвідок підтверджує, що в сучасній західноукраїнській пресі локальна лексика виступає дієвим психологічним тригером довіри. Саме на перетині цих підходів аналізуємо функціонування лексем із коренем *-хос(е)н-*, розглядаючи їх як активний інструмент реалізації авторських інтенцій.

Мета статті – з'ясувати специфіку функціонування та лінгвопрагматичний потенціал діалектних лексем із коренем *-хос(е)н-* у сучасній закарпатській пресі. Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань**: простежити семантичні трансформації цих лексем у газетному тексті; виявити їхні функції в різних жанрових моделях; схарактеризувати роль діалектизму в мовній грі, соціальній критиці, конструюванні регіональної ідентичності тощо.

Методи і методика дослідження. У роботі застосовано комплексну методику: для інвентаризації та систематизації варіантів слововживання – описовий метод; уточнення семантичних відтінків лексем залежно від дискурсивного оточення (розмежування прямої номінації та експресивного вживання) виконано з використанням контекстуального аналізу; щоб з'ясувати інтенції авторів, було залучено можливості лінгвопрагматичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Лексеми з коренем *-хос(е)н-* (*-хис(е)н-*) поширені переважно в південно-західному наріччі української мови. За даними «Етимологічного словника української мови», номени *хосén, хісén, хисен, хіснó* та їхні деривати є фонетично й граматично адаптованими запозиченнями з угорської мови (*haszon* 'користь, вигода'), причому угорський етимон не має достовірної етимології [ЕСУМ, VI, с. 204]. Ареал поширення лексем виходить за межі української мови, охоплюючи також польські (*hasen*) та словацькі (*chosen, chošén, chasen, chasoň*) діалекти [Там само].

Історична лексикографія засвідчує високий ступінь засвоєння й словотвірну активність цього кореня в українській мові XIX – початку XX ст. Зокрема, «Словарь української мови» Б. Грінченка фіксує іменникові, дієслівні фонетичні варіанти *хосén* та *хісén, хоснувати* і *хиснувати*, прикметник *хосний* [Грінченко, IV, с. 400, 411]. Цікаво заува-

жити широку географію побутування кореня в той період: окрім галицьких і закарпатських джерел (Номис, Головацький), варіант *хисén* локалізується у Ямпільському повіті Подільської губернії [Там само], що може свідчити про значно ширший ареал в минулому або ж відображати ідіолектні особливості окремого респондента, який міг бути вихідцем із заходу України.

У «Малорусько-німецькому словарі» Є. Желехівського та С. Недільського гніздо подано розгалужено, з розрізненням фонетичних варіантів. Основний іменник подається як *хосén* (р.в. *хисна́*, д.в. *хисну́*) з атрибутивом *хосénний* [Желехівський, II, с. 1044], тоді як похідні утворення згруповано переважно з кореневим *-і-*: *хиснó* (як варіант до *хосен*), субстантиви *хисновáч* («той, хто користується»), *хиснолібець* («корисливий»), прикметники *хисновітий, хисновний*, дієслово *хиснувати* [Там само, с. 1039]. Така варіативність в одному словнику явно вказує на активні процеси фонетичної адаптації запозичення.

«Словник української мови» (в 11 томах) кваліфікує лексеми *хиснувати, хиснуватися, хосén, хосénний, хосénність, хосénно, хосний* як діалектні, водночас ілюстративний матеріал засвідчує їх активне використання класиками української літератури (І. Франком, Л. Мартовичем, О. Кобилянською та ін.) [СУМ, XI, с. 75, 132]. Це, здається, свідчить, що лексеми гнізда *-хос(е)н-* були органічною частиною літературної мови західноукраїнського варіанта.

Сучасна діалектна лексикографія демонструє збереження й розвиток семантики цього гнізда в говорах південно-західного наріччя.

У **закарпатському діалекті**, який є безпосередньою зоною контакту з мовою-донором, спостерігаємо найбільше лексичне й фонетичне багатство. І. Сабадош у говірці с. Сокириця фіксує лексему *хосén* (р. в. *хус'на*) та розлогий атрибутивний словотвірний ряд: *хосénний, хоснований, хосновітий, прислівник хосновіто, дієслова хосновати/хосноватися*. Цікавою є й фіксація віддієслівного іменника *хосноване* ('використання, експлуатація') [Сабадош 2008, с. 404]. Своєю чергою, П. Лизанець у говірках Затисся засвідчує форму *хосен* у значенні 'користь', наводячи пряму паралель з угорським *haszon* [Лизанець 2008, с. 323]. А. Галас фіксує мадяризм *хосén* (*хўсна́*) на Іршавщині [Галас 2022], а Й. Дзендзелівський – на Хустщині [Дзендзелівський, I, к. 104].

Стійкі позиції аналізоване лексичне гніздо має й у гуцульських говірках. Словничок за ред. Я. Закревської подає варіанти *хосén, хосна́* та *хосна* 'користь', *хосénний* 'корисний', *хоснувати* 'користити, використовувати' [ГГ 1997, с. 203]. Ю. Піпаш і Б. Галас уточнюють семантичну структуру слова в гуцульському мовленні: окрім абстрактного 'користь', лексема *хосén, хисна́* набуває конкретного економічного значення 'дохід, прибуток', а дієслово *хоснувати* – крім звичного 'використовувати', – конотації 'витрачати' [Піпаш, Галас 2005, с. 212].

У бойківському говорі М. Онишкевич фіксує паралельне вживання форм *хосén* та *хисén* [Ониш-

кевич, II, с. 345, 339], а також іменника жіночого роду *хосна* («Велика йак *сосна*, а малá з неї *хосна*») [Там само, с. 345].

Для окреслення західної межі ареалу досліджуваного гнізда залучаємо дані Івана Верхратського, зафіксовані у праці «Про говор галицьких лемків». Він засвідчує слово *хосен* в лексиконі лемківських говірок, прямо вказуючи на його угорське походження («*magy. haszon*») [Верхратський 1902, с. 479]. Високий ступінь засвоєння запозичення підтверджується його функціонуванням у тутешньому фольклорі («*Ей ты сосна, сосна! ей велька выросла, / Ици мому пану хосен не принесла!*») [Там само, с. 273]. Такі факти переконують, що принаймні ще на початку XX ст. цей мадяризм був органічним елементом живого мовлення навіть у тих говорах, що територіально віддалені від безпосереднього українсько-угорського етномовного порубіжжя.

Для надністрянського говору Г. Шило, окрім звичної в діалектах форми *хосён* [Шило 2008, с. 267], відзначає специфічну фонетичну модифікацію *косен* (перехід *х > к*) [Там само, с. 150].

Лексеми *хосён* та *хосённий* ('користь, вигода' та 'корисний, вигідний' відповідно) зафіксовані і в низці буковинських говірок [СБГ 2005, с. 614].

Трапляються одиниці з аналізовним коренем й у львівському міському койне. *Хосён* ('користь, вигода', *хосённий* 'корисний, вигідний' маркуються як притаманні «старшому поколінню» (ст), водночас наводиться контекст із пластової термінології («*Пластун є ошадний – не тратить без потреби й хісна...*»), що вказує на специфічну соціокультурну нішу побутування слова в міському середовищі Львова XX ст. [Хобзей 2009, с. 601].

Як бачимо, гніздо *-хос(е)н-* демонструє високу словотвірну розмаїтість на всьому просторі південно-західного наріччя з епіцентром варіативності в закарпатських говірках. Спираючись на наведені лексикографічні дані, розглянемо специфіку функціонування досліджуваних лексем у мовленні сучасної закарпатської преси з огляду на їх лінгвопрагматичні відтінки.

Насамперед відзначимо, що в проаналізованих нами прикладах вживання лексеми *хосен* і похідних у текстах понад 1800 номерів газет «Новини Закарпаття» та «Старий замок "Паланок"» (з 2010 року до припинення виходу обох видань) не зафіксовано жодного випадку графічного виділення чи пояснення цих локальних одиниць, хоч традиційно діалектизми в медіатексті потребують певного маркування (лапки, пояснення в дужках, курсив), щоб відділити їх від авторської мови й попередити читача про нестандартність лексики. Це, очевидно, свідчить про те, що для цільової аудиторії названих видань це лексичне гніздо перестало бути чужим або екзотичним. Воно перейшло в розряд регіонального узусу – фактично стало нормою для місцевого варіанту публіцистичного стилю. Журналісти використовують його вільно, розраховуючи на повне розуміння читача.

Найбільш продуктивною й частотною в аналізованому корпусі текстів є група слововживань, де

лексеми з коренем *-хос(е)н-* реалізують свою первинну, денотативну семантику – 'користь', 'вигода', 'прибуток' або 'ефективність'. Ця тенденція корелює з даними лексикографічних джерел, які фіксують ці значення як домінантні для закарпатських говірок. У газетному дискурсі така функція виявляється насамперед у матеріалах на соціально-економічну, господарську й побутову тематику, де діалектизм позбавлений яскравого експресивного забарвлення і виступає як нейтральний засіб номінації.

Найчастіше поняття *хосну* актуалізується в описах традиційного господарювання, де воно є синонімом рентабельності. Показовим є використання слова у розповідях про тваринництво, де прагматика селянина диктує сувору оцінку ефективності утримання худоби.

Так, у нарисі про сільське життя верховинської родини автор констатує необхідність вимушеного забою худоби через брак економічної віддачі: «*Сповістив, що поголів'я напередодні на двох зменшилося, бо постарілися, хосен із них мізерний, довелося зарізати*» (НЗ¹, 2016, № 146–147 (24 грудня), с. 6). В іншому випадку, описуючи неவிбагливість тварини, журналіст використовує діалектизм як аргумент на користь переваги утримання дрібної рогатої худоби: «*Ще була коза, яка вважалася коровою бідняка. Тому, що тварина була економною (менше їсть та й пасовища не треба), а хосну із неї багато*» (НЗ, 2012, № 3–4 (14 січня), с. 3). В обох прикладах лексема вжита у прямому значенні без стилістичних нашарувань, виконуючи суто інформативну функцію.

Сфера вживання слова *хосен* не обмежується тваринництвом, а поширюється й на інші економічні відносини, зокрема питання власності та земельних ресурсів. У нарисі про успішного виноградаря Івана Макару автор підкреслює різницю між формальною власністю і реальним зиском: «*Одне діло володіти шматком землі, інша справа – мати з нього хосен*» (НЗ, 2015, № 114 (13 жовтня), с. 7). Тут діалектизм виступає контекстуальним синонімом до поняття *дохід* або *дивіденди*.

Особливої ваги слово набуває у фаховому мовленні. Так, заслужений працівник промисловості України Едуард Михайлянц, говорячи про історичне значення виноробства для регіону, зазначає: «*Розумію, що ця робота для економіки нашого регіону загалом й виноробної галузі зокрема приносила чималий хосен...*» (НЗ, 2012, № 18–19 (18 лютого), с. 6). У цьому контексті діалектизм інтегрується у професійний дискурс фахівця, позначаючи економічний ефект для галузі.

Окрему підгрупу становлять контексти, де лексема *хосен* (або *на хосен*) вживається в порадах чи оцінці методів оздоровлення. Тут прагматична функція реалізується через модальність корисності /доцільності певної дії для здоров'я чи добробуту. Прикладом є розповідь про міжгріського пасічника Петра Цендру, який практикує апітерапію. Резуль-

¹ Тут і далі використовуємо скорочення назв газет: НЗ – «Новини Закарпаття», СЗП – «Старий замок "Паланок"»

тат лікування оцінюється через категорію незаперечної користі: «Від такого лікування **великий хосен** – пацієнти щиро вдячні лікарю-пасічнику за зміцнення здоров'я народним методом» (НЗ, 2016, № 133 (22 листопада), с. 8). Схоже значення фіксуємо в інтерв'ю з відомим журналістом-казкарем Василем Шкірею, де він аргументує користь вживання молока: «То чому б не випити склянку молока? Це **тільки на хосен**. Там багато вітамінів» (НЗ, 2020, № 21 (23 травня), с. 7). Прикметно, що конструкція «на хосен» у цих випадках є повним відповідником літературного «на користь» або «на здоров'я». Вона виконує функцію переконання реципієнта у правильності обраної моделі поведінки.

Тож утилітарно-прагматична функція є базовою для лексем із коренем *-хос(е)н-* у досліджуваному корпусі. Вона забезпечує номінацію понять, пов'язаних із матеріальною вигодою, ефективністю праці та фізичним здоров'ям, демонструючи життєздатність діалектного слововживання в сучасній публіцистиці навіть за межами художньо-стилізованих текстів.

Якщо в господарському дискурсі лексеми з коренем *-хос(е)н-* зберігають семантичну нейтральність, то в суспільно-політичній публіцистиці та фейлетонах вони набувають виразних оцінних конотацій. У цьому випадку, вважаємо, діалектизм стає маркером авторської позиції, засобом створення іронії, сарказму або скепсису. Використання регіонального слова в контексті загальнонаціональних чи глобальних проблем дозволяє журналістам заземлити високі матерії, наблизити їх до розуміння пересічного читача, а нерідко – і знизити стиль офіціозу.

Мабуть, найбільш яскраво експресивна функція виявляється в текстах, де автори або респонденти критикують прагматизм влади. Діалектизм *хосен* тут протиставляється високим моральним категоріям, набуваючи значення 'корисливість', 'вужий інтерес'.

Так, в інтерв'ю з письменницею та дослідницею Наталею Кляшторною обговорюється проблема спекуляції на регіональних відмінностях. Респондентка зауважує: «Україна, як чимало європейських держав, є неоднорідною. Наші політики хочуть **мати хосен** навіть із цього – як у Києві, так і на місцях, наприклад, у Закарпатті чи в Донецьку» (СЗП, 2010, № 68 (2–8 грудня), с. 19). Вживання діалектизму тут не випадкове: воно підкреслює приземленість, базарну сутність намірів політиків, які намагаються мати зиск із серйозних, важливих речей.

Показовим прикладом залучення діалектизму для посилення соціальної критики є стаття Анни Семенюк «Ведмедизація Ужгорода». Журналістка піддає сумніву доцільність встановлення естетично суперечливих скульптур ведмедів, коли в центрі міста бракує елементарних вигід – громадських вбиралень. Авторка резюмує: «Звичайно, через декілька років дітям-онукам не похвалиться: „сись туалет Я зробив“. Якось немилозвучно. Але для **ужгородців** був би якийсь **хосен**» (НЗ, 2010, № 103–104 (18 вересня), с. 18). У цьому контексті лексема *хосен* реалізує своє пряме значення – 'практична користь',

але набуває виразного публіцистичного звучання. Вона виступає виразником здорового глузду громади, який протиставляється марнославству та марнотратству влади. Якщо скульптури сприймаються як фальш і непотріб, то *хосен* (реальний комфорт для мешканців) стає тією ціннісною категорією, якої бракує діям чиновників.

Буває, лексему *хосен* вживають у риторичних фігурах, де мовець ставить під сумнів доцільність певних дій чи явищ. Діалектизм додає висловлюванню розмовної, довірливої інтонації. В есе Михайла Мейсароша «Пісенне манкуртство» автор висловлює жаль з приводу втрати народних традицій, резюмуючи марність порожніх балачок: «*Ет, базікати можна без кінця, а **хісна** з того...*» (СЗП, 2010, № 7 (5 лютого – 3 березня), с. 24). Експресивний вигук *ет* у поєднанні з діалектизмом *хісна* створює образ зневіреної людини, яка розуміє безперспективність ситуації. Аналогічну функцію слово виконує в інтерв'ю з письменницею Вікторією Андрусів. Розмірковуючи про сімейні цінності, вона риторично запитує: «*Повага – це класно, звичайно. Але який **хосен** від неї, коли люди дивляться в різні сторони?*» (НЗ, 2018, № 16 (3 березня), с. 13). Тут *хосен* замінює літературне *сене* або *користь*, роблячи думку більш категоричною та емоційно забарвленою.

Окремий інтерес становить контекстуальна взаємодія діалектизму із загальноновживаними фразеологічними одиницями. У таких конструкціях лексема *хосен/хісна* виступає лексичним об'єктом, якому надається експресивна кількісна оцінка за допомогою стійкого виразу. Найпоширенішою в нашому матеріалі є модель поєднання діалектизму з фразеологізмом як *кіт наплакав*. Таке сусідство створює ефект подвійної експресії: регіональне слово маркує «своє», народне середовище, а фразеологізм підсилює емоційне забарвлення мізерності результату. Так, у кореспонденції Василя Пилипчинця про боротьбу з борщівником ця синтаксична конструкція підкреслює марність зусиль: «*Та ба, **хосна** було, як потім пересвідчилися спеціалісти, як **кіт наплакав***» (НЗ, 2014, № 83–84 (27 липня), с. 14).

Схожа модель реалізується і в нарисі про козовицю, де автор через пряму мову селян пояснює занепад тваринництва: «*Одні пояснюють це тим, що нині не вигідно газдувати, бо **хісна** з **хліва** як **кіт наплакав***» (НЗ, 2013, № 89 (10 серпня), с. 13). У наведених прикладах діалектизм не розчиняється у фразеологізмі, а вступає з ним у семантичний резонанс, формуючи стилістично яскраву фігуру цілковитого браку користі.

У фейлетонах і гумористичних замальовках дієслово *хоснувати* може набувати переносного, зниженого значення – 'використовувати когось у власних цілях' (часто із сексуальним підтекстом). У фейлетоні-стилізації Маріанни Шутко, що імітує народну говірку, авторка вкладає в уста героїні таку характеристику сучасних чоловіків: «*Бо нині хлопці такі: лише **похосновати**, а **женитися** не хочут*» (НЗ, 2018, № 59 (7 серпня), с. 5). Тут дієслово *похосновати* є евфемізмом, який, однак, прозоро натякає

на споживацьке ставлення у стосунках. Комічний ефект досягається завдяки контрасту між «господарською» семантикою кореня (користь) та інтимною ситуацією. Водночас таке зіставлення побутового значення слова й пікантного контексту (сексуальне використання) може бути прикладом мовної гри, що знижує табуйованість теми через сміх.

Усупереч поширеному уявленню про діалектизми як елементи зниженого або побутового стилю, аналіз корпусу текстів виявив специфічну групу контекстів, де лексеми з коренем *-хос(е)н-* обслуговують патетичний, урочистий дискурс. У таких випадках діалектне слово виконує функцію етнокультурного маркера, сигналізуючи про належність до спільноти, повагу до традиції та історичної пам'яті.

Найвиразніше ця функція реалізується в матеріалах, присвячених знаковим історичним постатям краю. Вживаючи слово *хосен*, автори підкреслюють не матеріальну, а духовну і суспільну користь діяльності героя. У матеріалі, присвяченому ювілею Олександра Духновича, діяльність «будителя» оцінюється через призму жертвовності. Коментатор, зіставляючи сучасників із великим попередником, зазначає: «...*проте ніхто з нас досі не виявив... такої величезної і безкорисливої діяльності на хосен народу, такої любові до народу і жертвовності собою...*» (НЗ, 2024, № 18 (4 травня), с. 8). Словосполучення *на хосен народу* тут звучить як усталена урочиста формула, майже заповідь. Заміна діалектизму на літературне *на користь* знизила б пафос висловлювання, позбавивши його регіонального колориту та історичної глибини.

Ще одним виміром функціонування лексеми є її використання в контексті відповідальності поколінь. У цих випадках похідні від кореня *-хос(е)н-* вживаються не для позначення зиску, а для опису взаємодії людини з природними та історичними ресурсами. Особливо ваги діалектизм набуває в інтерв'ю з найстарішим лісником Закарпаття, 93-річним Золтаном Ковачем. Дієслово *похоснувати* в устах старійшини стає засобом своєрідної автентизації моральної перестороги – слід перестати нищити природу: «...*Бо ми похоснували все, що нам предки залишили, а що лишимо нащадкам?*» (НЗ, 2017, № 52 (22 липня), с. 15).

У цьому контексті дієслово має семантику вичерпання ресурсу ('спожили', 'витратили'). Проте вживання саме питомого діалектного слова замість літературних аналогів надає висловлюванню особливої автентичності. В устах носія традиції слово *похоснували* звучить не просто як констатація господарської діяльності, а як грізний докір сучасникам і застереження майбутнім поколінням. Діалектизм тут слугує інструментом «заземлення» глобальної екологічної проблеми, переведення її в площину зрозумілої народної етики.

Схожий механізм – апеляцію до народної свідомості через мову – знаходимо і в статті Михайла Зана про проблеми дерадянізації топонімії. Автор протиставляє штучні радянські назви тим, що природні для місцевого люду: «*Утім, і по сьогодні залишилися деякі "стандартизовані" радянізато-*

рами, але не хосновані місцевим людом, – приміром Берегове, Вонігове та ін.» (НЗ, 2020, № 15 (11 квітня), с. 13). У цьому контексті *не хосновані* може сприйматися як не просто *не використовувані*, а *не прийняті, чужі ментально*. Діалектизм виступає критерієм автентичності: справжнє те, що *хоснує* (визнає своїм) народ.

Окремий випадок становлять тексти, що написані (або сконструйовані) повністю на діалектній основі. Наприклад, за вітаннями двом різним іменинникам, опублікованими у номерах за різні роки тими самими адресантами (Надежда (Надя) і Сергій), ідентифікуються представники так званого русинського руху. Такі тексти навмисно конструюються як протиставлення літературній мові. Тож у них лексема *хосен* втрачає функцію стилістичного виділення, адже не контрастує з літературним тлом, а перебуває в однорідному діалектному (чи стилізованому) середовищі. Тут вона виконує номінативну функцію в межах обраного авторами соціолінгвістичного коду, забезпечуючи його лексичну достовірність і послідовність: «*Най твуй русинський патріотизм буде на хосен ушидким краянам...*» (НЗ, 2022, № 38 (1 жовтня), с. 3). «*Дякуєме ти за активну роботу на хосен русинського народа...*» (НЗ, 2023, № 19 (20 травня), с. 3). Загальний контекст цих висловлювань видається нам ідеологічно маркованим через апеляцію до «русинського патріотизму» і «русинського народу», проте саме слово *хосен* вживається у своєму прямому значенні ('користь'), вписуючись у граматичну й лексичну структуру фрази поряд з іншими діалектизмами (*твуй, ушидким, дякуєме*) і виступаючи інструментом комунікації для цільової аудиторії, яка ідентифікує себе через цей мовний код.

У текстах із суцільною діалектною стилізацією лексема *хосен* функціонує як невід'ємний елемент ідіолекту персонажа. Вона не створює колориту сама по собі (адже весь текст є колоритним), а засвідчує послідовність автора в дотриманні обраного мовного коду.

Скажімо, у фейлетоні, написаному як лист до редакції від імені пенсіонера Ілька Горняка, фраза «*аеробіка лем на хосен здоровлю*» (НЗ, 2011, № 18–19 (19 лютого), с. 13) є органічною частиною мовлення героя. Уживання цього слова (замість літературного *на користь*) є обов'язковою умовою збереження достовірності образу. Воно підтверджує, що перед нами автентичний носій говірки, який навіть нові явища (харизматичні богослужіння) описує та оцінює звичною для себе лексикою, інтегруючи їх у свою прагматичну картину світу.

Атрибутивну функцію – вказівку на територіальну належність героя – ми зафіксували в жанрі анекдоту. Діалектизми тут не змінюють комічного змісту ситуації. У жартівливому оголошенні: «*Продам портфель, стан ідеальний, майже не хоснований. Причина продажу: не знадобився й, майже, не знадобиться (Андрій, 7 років)*» (НЗ, 2013, № 131 (30 листопада), с. 16), лексеми *не хоснований* та *майже* є, на наш погляд, маркерами локалізації. Вони ідентифікують персонажа

як юного закарпатця, роблячи анекдот «своїм» для місцевого читача, а сам гумористичний ефект базується на позамовній ситуації (небажанні дитини вчитися).

У текстах літературною мовою, де діалектизм вживається точково, фіксуємо й набуття ним виразної гномічної функції. Лексеми з коренем *-хос(е)н-* використовуються тоді для оформлення афоризмів, сентенцій, порад. У такій ролі діалектизм дозволяє перевести індивідуальну думку в ранг народної аксіоми.

Як приклад наведемо заголовок інтерв'ю зі скульптором Іваном Бровді. Його життєве кредо звучить як імператив: «...*Розум треба хоснувати*» (НЗ, 2012, № 8 (28 січня), с. 21). Тут дієслово *хоснувати* означає не банальне використання, а прагматичне, мудре застосування інтелекту.

Схоже стилістичне навантаження лексема несе і в порадах лікаря-нарколога Василя Кручаниці. Його рекомендація щодо вживання алкоголю побудована за синтаксичною моделлю прислів'я: «*Більше того, він радить: що в міру, то те піде лише на хосен*» (НЗ, 2011, № 1 (1 січня), с. 12). Тобто лікар свідомо (чи інтуїтивно) використовує діалектизм, щоб перевести свою фахову пораду з розряду офіціозу в категорію перевіреної часом народної істини. Він упаковує медичну настанову у форму, близьку і зрозумілу носію говірки. Вживання діалектизму замість літературного *на користь* трансформує медичну рекомендацію у формулу побутової мудрості, роблячи її переконливішою для читача. Слово *хосен* тут виступає індикатором «своєї» правди, яка не потребує доведення.

Висновки. Дослідження функціонування лексем із коренем *-хос(е)н-* у мовленні закарпатської преси (2010–2024 рр.) дає підстави стверджувати, що це діалектне гніздо не є реліктом минулого, а залишається живим і продуктивним елементом в

сучасному регіональному медіатексті, виконуючи широкий спектр лінгвопрагматичних функцій.

Базовим для досліджуваної групи слів залишається їхнє первинне, денотативне значення ('матеріальна вигода', 'ефективність', 'дохід'). У текстах господарської та соціально-побутової тематики діалектизм функціонує переважно як нейтральний засіб номінації. Його органічна інтеграція в літературну канву без графічних виділень свідчить про високу життєздатність цього діалектного слововживання у мовній свідомості регіону.

У суспільно-політичній публіцистиці лексема виходить за межі нейтральної номінації, набуваючи виразних оцінних конотацій (іронії, скепсису). Вона може використовувати як виразник здорового глузду громади, що протиставляється офіційному пафосу або марнославству влади (як у прикладі з «ведмедизацією»). Крім того, взаємодія діалектизму з фразеологічними одиницями (на кшталт *хосна як кіт наплакав*) посилює емоційний ефект критичних висловлювань.

Аналізований лексемний набір демонструє здатність обслуговувати реєстри високого» стилю, функціонуючи в патетичних контекстах історичної пам'яті та екологічної відповідальності.

У художньо-публіцистичних жанрах (фейлетонах, гуморесках) діалектизм виступає конструктивним елементом мовної маски, забезпечуючи психологічну достовірність і регіональну ідентифікацію персонажів. Водночас зафіксовано й виразну гномічну функцію: використання лексеми у формулюванні порад і життєвих кредо надає авторській думці статусу афоризму, перевіреної часом народної аксіоми.

Таким чином, лексеми гнізда *-хос(е)н-* у сучасній пресі Закарпаття є поліфункціональним інструментом, що забезпечує комунікативні потреби мовців у діапазоні від побутового прагматизму до філософського узагальнення.

Література

1. Бацевич Ф. Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія. Львів : Вид-во «ПАІС», 2010. 336 с.
2. Верхратський І. Про говор галицьких лемків. Львів: Печат. НТШ, 1902. 489 с.
3. Галас А. Угорські запозичення в закарпатських народних порівняннях. *Україністика в Угорщині та поза її межами II*. Матеріали міжн. наук. конференції. Будапешт: Printpix nyomda és grafikai stúdió, 2022. С. 47–59. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/48987> (дата звернення: 22.11.2025).
4. ГГ – Гуцульські говірки. Короткий словник / За ред. Я. Закревської. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ. Львів, 1997. 232 с.
5. Грінченко Б. Словарь української мови: У 4 т. Київ, 1907–1909.
6. Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (Лексика): У 3 ч. Ужгород, 1958–1993.
7. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. Київ: Наукова думка, 1982–2012.
8. Желехівський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словар: У 2 т. Львів, 1886. 1117 с.
9. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ ст.: структура та прагматистичні функції: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.01. Вінниця, 2009. 462 с.
10. Коць Т.А. Публіцистичний стиль в українській літературній мові кінця ХІХ – початку ХХІ ст.: нормативно-аксіологічний аспект: дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2019. 457 с.
11. Лизанець П. М. Українські південнокарпатські говірки Затисся Виноградівського району Закарпатської області. Ужгород: Карпати, 2008. 440 с.
12. Навальна М.І. Динаміка лексики української періодики початку ХХІ ст.: монографія. Київ : Інститут української мови; Вид. дім Дмитра Бурого, 2011. 328 с.
13. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: У 2 ч. Київ: Наукова думка, 1984.

14. Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Раківського району Закарпатської області). Ужгород, 2005. 266 с.
15. Путрашик В.І. Територіальні діалектизми в медіатексті: стан і перспективи досліджень. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 36 (75). № 6. 2025 (у друці).
16. Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород, 2008. 480 с.
17. СБГ – Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 687 с.
18. Сизонов Д.Ю. Методи лінгвістичного дослідження медіатексту: до проблеми наукової інтерпретації. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2015. Вип. 30. С. 53–62.
19. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ ст.: на матеріалі ЗМІ. Київ: Видав. Центр КНЛУ, 2003. 387 с.
20. СУМ – Словник української мови: в 11 томах. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
21. Хобзей Н., Сімович О., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Лексикон львівський: поважно і на жарт. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2009. 672 с.
22. Худолій А.О. Динаміка функціональних змін у мові американської публіцистики кінця ХХ – початку ХХІ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2004. 23 с.
23. Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Теорія медіалінгвістики: підручник. 2-ге вид. Київ : Видавництво Ліра-К, 2025. 272 с.
24. Шило Г. Словник наддністрянських говірок. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. 288 с.

References

1. Batsevych F. (2010) *Narysy z linhvistychnoi prahmatyky* [Essays on Linguistic Pragmatics]: monohrafiia. Lviv: Vyd-vo «PAIS». 336 s. [in Ukrainian].
2. Verkhratskyi I. (1902) *Pro hovor halytskykh lemkiu* [On the Dialect of Galician Lemkos]. Lviv: Pechat. NTSh. 489 s. [in Ukrainian].
3. Halas A. (2022) *Uhorski zapozychennia v zakarpatskykh narodnykh porivnianniakh* [Hungarian Borrowings in Transcarpathian Folk Similes]. *Ukrainistyka v Uhorschchyni ta poza yii mezhamy II. Materialy mizhn. nauk. konferentsii. Budapesht: Printpix nyomda és grafikai stúdió*. S. 47–59. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/48987> (data zvernennia: 22.11.2025) [in Ukrainian].
4. HH – Hutsulski hovirky: Korotkyi slovnyk [Hutsul Dialects: A Short Dictionary] (1997) / Za red. Ya. Zakrevskoi. Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NANU. Lviv. 232 s. [in Ukrainian].
5. Hrinchenko B. (1907–1909) *Slovar ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian Language]: U 4 t. Kyiv [in Ukrainian].
6. Dzendzelivskyi Yo. O. (1958–1993) *Linhvistychnyi atlas ukrainskykh narodnykh hovoriv Zakarpatskoi oblasti URSR (Leksyka)* [Linguistic Atlas of Ukrainian Folk Dialects of the Transcarpathian Region of the Ukrainian SSR (Vocabulary)]: U 3 ch. Uzhhorod [in Ukrainian].
7. ESUM – Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]: U 7 t. (1982–2012). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
8. Zhelekhivskyi Ye., Nedilskyi S. (1886) *Malorusko-nimetskyi slovar* [Little Russian-German Dictionary]: U 2 t. Lviv. 1117 s. [in Ukrainian].
9. Zavalniuk I.Ya. (2009) *Syntaksychni odynytsi v movi ukrainskoi presy pochatku XXI st.: struktura ta prahmastylystychni funktsii* [Syntactic Units in the Language of the Ukrainian Press of the Early 21st Century: Structure and Pragmasytistic Functions]: dys. ... d-ra filol. nauk. Vinnytsia. 462 s. [in Ukrainian].
10. Kots T.A. (2019) *Pubklistystychnyi styl v ukrainskii literaturnii movi kintsia XIX – pochatku XXI st.: normatyvno-aksiolohichnyi aspekt* [Publicistic Style in the Ukrainian Literary Language of the Late 19th – Early 21st Centuries: Normative-Axiological Aspect]: dys. ... d-ra filol. nauk. Kyiv. 457 s. [in Ukrainian].
11. Lyzanets P.M. (2008) *Ukrainski pivdennokarpatski hovirky Zatyssia Vynohradivskoho raionu Zakarpatskoi oblasti* [Ukrainian South Carpathian Dialects of Zatyssia in Vynohradiv District of Zakarpattia Region]. Uzhhorod: Karpaty. 440 s. [in Ukrainian].
12. Navalna M.I. (2011) *Dynamika leksykonu ukrainskoi perodyky pochatku XXI st.* [Dynamics of the Lexicon of Ukrainian Periodicals of the Early 21st Century]: monohrafiia. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy; Vyd. dim Dmytra Buraho. 328 s. [in Ukrainian].
13. Onyshkevych M.Y. (1984) *Slovnyk boikivskykh hovirok* [Dictionary of Boyko Dialects]: U 2 ch. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
14. Pipash Yu., Halas B. (2005) *Materialy do slovnyka hutsulskykh hovirok (Kosivska Poliana i Rosishka Rakhivskoho raionu Zakarpatskoi oblasti)* [Materials for the Dictionary of Hutsul Dialects (Kosivska Poliana and Rosishka of Rakhiv District, Zakarpattia Region)]. Uzhhorod. 266 s. [in Ukrainian].
15. Putrashyk V.I. (2025) *Terytorialni dialektyzmy v mediatexti: stan i perspektyvy doslidzhen* [Territorial Dialectisms in Media Text: State and Prospects of Research]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Filolohiia. Zhurnalistyka*. Tom 36 (75). No. 6 (u drutsi) [in Ukrainian].
16. Sabadosh I. (2008) *Slovnyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Khustskoho raionu* [Dictionary of the

Transcarpathian Dialect of Sokymytsia Village, Khust District]. Uzhhorod. 480 s. [in Ukrainian].

17. SBH – Slovník bukovynských hovorů [Dictionary of Bukovinian Dialects] (2005) / Za zah. red. N.V. Huivaniuk. Chernivtsi: Ruta. 687 s. [in Ukrainian].

18. Syzonov D.Yu. (2015) Metody linhvistychnoho doslidzhennia mediatextu: do problemy naukovoï interpretatsii [Methods of Linguistic Research of Media Text: On the Problem of Scientific Interpretation]. *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka*. Vyp. 30. S. 53–62 [in Ukrainian].

19. Styshov O.A. (2003) Ukrainska leksyka kintsia XX st.: na materiali ZMI [Ukrainian Vocabulary of the Late 20th Century: Based on Mass Media Material]. Kyiv: Vydav. Tsentru KNLU. 387 s. [in Ukrainian].

20. SUM – Slovník ukrainskoi movy: v 11 tomakh (1970–1980) [Dictionary of the Ukrainian Language: in 11 volumes]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

21. Khobzei N., Simovych O., Yastremska T., Dydyk-Meush H. (2009) Leksykon lvivskyi: povazhno i na zhart [Lviv Lexicon: Seriously and for Fun]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NANU. 672 s. [in Ukrainian].

22. Khudolii A.O. (2004) Dynamika funktsionalnykh zmin u movi amerykanskoï publitsystyky kintsia XX – pochatku XXI st. [Dynamics of Functional Changes in the Language of American Publicistics of the Late 20th – Early 21st Centuries]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Kyiv. 23 s. [in Ukrainian].

23. Shevchenko L.I., Syzonov D.Yu. (2025) Teoriia medialinhvistyky: pidruchnyk [Theory of Medialinguistics: Textbook]. 2-he vyd. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K. 272 s. [in Ukrainian].

24. Shylo H. (2008) Slovník naddnistrianskykh hovorů [Dictionary of Dniester Dialects]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NANU. 288 s. [in Ukrainian].

LINGUO-PRAGMATICS OF THE USE OF DIALECTISMS WITH THE ROOT *-KHOS(E)N-* IN THE TRANSCARPATHIAN PRESS

Abstract. The article presents a comprehensive pragmalinguistic analysis of the functioning of the dialectal lexical family with the root *-khos(e)n-* (*khosen*, *khisna*, *khosnuvaty*, *khosennyi*) in the discourse of the modern Zakarpattia press. The relevance of the study is driven by the general trend towards the democratization of the national media discourse and the rethinking of the role of regional dialects, which are transforming from markers of low style into effective means of communicative influence. Based on material from the newspapers *Novyny Zakarpattia* and *Staryi Zamok "Palanok"* (2010–2024), the dynamics of semantic and stylistic transformations of this vocabulary, borrowed from the Hungarian language but deeply adapted, have been investigated.

It has been found that within the studied corpus, dialectisms of this group function predominantly without graphic highlighting (quotation marks, italics), indicating their organic integration into the region's linguistic consciousness and their status as a norm of usage. It has been determined that the pragmatic potential of the lexeme *khosen* extends far beyond the nomination of utilitarian concepts ("benefit," "profit"). In journalistic texts, it also acts as an instrument of social criticism and evaluation, marking the position of "community common sense" in opposition to officialdom or the declarativeness of the authorities.

The role of the studied units in strategies of language play (creating a comic effect through the contrast of "economic" semantics and intimate context) and euphemization is analyzed. Particular attention is paid to the gnomic function of the dialectism: it is revealed that in opinion columns and interviews, the word *khosen* is often used to formulate life credos, advice, and moral guidelines. The use of this vocabulary in the discourse of identity, where it serves as a means of legitimizing the regional linguistic code, is also traced. It is proven that in modern media text, the dialectism evolves from a means of creating local color to a polyfunctional instrument for realizing authorial modality and building trust with the readership.

Keywords: media linguistics, regional press, dialectism, pragmalinguistics, language play, social criticism, Zakarpattia media discourse, *khosen*, *khosnuvaty*.

© Путрашик В., 2025 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 27.11.2025
Дата публікації: 30.12.2025

Василь Путрашик – старший викладач кафедри журналістики Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; vasy1.putrashyk@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-8712-1304>

Vasyl Putrashyk – Senior Teacher of the Department of Journalism, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; vasy1.putrashyk@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-8712-1304>